

Obrazy moderní doby v básních *Pásmo* a *Edison*

Básnické experimenty (žánr pásma)

Obrazy moderní doby v básních *Pásmo* a *Edison*

Básnické experimenty (žánr pásma)

Úvod

Guillaume Apollinaire

Pásmo jako žánr

Pásmo jako dílo

Nezvalův *Edison*

I – suicidaire

II – jeune Edison

III – technique

IV – bonheur

V – vie

Závěr

Úvod

Moderní poezie se liší od tradiční, v níž standartně musí být dodržována ustálená pravidla – zkrátka básně mají být přehledné a podléhat určitému řádu. Novodobá díla se však liší nejrůznějšími inovacemi. Jedním takovým experimentem chápeme například žánr pásma. Založil ho francouz Guillaume Apollinaire, v té době ale přijímal velice útočnou kritiku například od Georgese Duhamela, který Apollinairovo dílo vnímal negativně zejména kvůli jeho modernosti a bizarnosti, přirovnával ho k haraburdí.¹

Ani Nezval nebyl ze začátku přijat zcela hladce, jelikož vzbuzuje svými díly společenský rozruch v Česku, podobně jako Apollinaire ve Francii.²

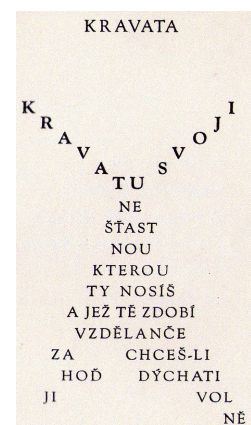
Apollinairova i Nezvalova generace přichází s požadavkem životní a tvůrčí intenzity, kterou je možno vyzorovat u obou autorů.²

Guillaume Apollinaire

Guillaume Apollinaire se považuje za zakladatele moderní francouzské poezie. Sbíрка *Alkoholy* (jejíž součástí je právě je i *Pásmo*) a *Kaligramy* silně ovlivnily moderní poezii a odvíjí se od nich i moderní umění jako celek. S kubistickým malířem Pablem Picassem byli přátelé a společně tvořili avantgardní (kubofuturistická) díla, která představovala odraz tehdejší moderní doby – její pocity, nové objevy, změny v myšlení a dynamika. Mezi typické prvky, které se uvádí jako charakteristické, bychom zařadili narušení klasické struktury básně (princip veršů, chybějící interpunkce), polytematičnost a syntéza myšlenek na základě psychologických asociací.³

Pásmo jako žánr

Pásmo je volný proud myšlenek a nápadů. Každý verš je do jisté míry tematicky samostatný, celé pásmo má vyvolat dojem jednoho obrazu, celku.⁴

Báseň ze sbírky *Kaligramy*

Z definice pásma vyplývá, že se bude jednat převážně o lyriku, kde půjde hlavně o zachycení pocitů, roztržitých myšlenek a střípků reality. Novinka, která se v pásmech objevuje, je volný verš. Ten doprovází rýmy, jež dodávají textům, pro moderní typickou, dynamiku a rytmičnost. Tento literární žánr založil Apollinaire v roce 1912 svou stejnojmennou básní. Do českého prostředí se dostala o sedm let později překladem Karla Čapka. V domácí literatuře se pásmu věnoval Jiří Wolker (*Svatý kopeček*), Konstantin Biebl (*Nový Ikaros*) či Vítězslav Nezval (*Akrobat, Edison*).⁵

Pásmo jako dílo ⁶⁷

Tím starým světem přec jsi znaven na konec

Pastýřko Eiffelko jak bečí stádo mostů dnes

Řecký a římský starověk se ti už přežily

Zde starodávně se tváří i automobily

Jen náboženství zůstalo nové ve starých věcí tříšti

Zůstalo zcela prosté jak hangáry na letišti⁸

Již v úvodu básně si všímáme, že se jedná o revoluční text, který zanechává za sebou staré zvyky a způsoby psaní. Odstavec je plný subjektivních dojmů, ba dokonce vzpomínek autora, a ty na nás přenáší.

V básni najdeme důvtipné metafory, ale zároveň však i zdánlivě nehodící se k sobě slovní spojení, respektive fragmenty. Absence interpunkce však člověku dovoluje podvědomě si jednotlivé obrazy spojit dohromady. Dovoluje nám vytvářet asociace na základě pocitů.

Podoben Lazaru kterého světlo drtí

Pozpátku točí se ručičky hodin v židovské čtvrti

A ty couváš ve vlastním životě pomalu

Jda na Hradčany nahoru a poslouchaje k večeru

Jak v hospodách české písni zpívají

Hle jsi uprostřed melounů v Marseilli

Hle jsi v Koblenzi v hotelu s obrem na vývěsní tabuli

Hle sedíš v Římě pod japonskou mišpulí

Hle jsi v Amsterdamu s dívkou jež je ošklivá a tobě hezká se zdá

Říká že se brzo se svým studentem v Leydech sezdá⁸

Apollinaire kombinuje biblické postavy, jako zde například Lazara, s moderním světem. Všimněme si také, že některá slova na začátku veršů jsou opakována – jedná se o anafory. Navštěvuje hned několik měst v pár řádcích. Zajímavé se ovšem zdá, že francouzský básník zachycuje do svého *Pásma* právě i Prahu. Zřejmě ho musela v roce 1902, kdy ji navštívil, skutečně okouzlit, když jí věnuje více prostoru než třeba Římu. Nicméně takováto dynamika a rychlost je odrazem skutečnosti tehdejší doby, která se byť pomalu, ale jistě zrychlovala.

Čas je obvykle důležitou součástí literatury – v *Pásmu* se ale mění jeho význam – různé časové linie jsou do sebe poměrně divoce prolínány. Jde spíš o výraz či emoce, které zrovna daný čas přináší, a kontext, v němž se nachází.

Zvláštním oživením textu působí přeměny první a druhé osoby, kdy autor autor v některých částech jednoznačně mluví o sobě, a v dalším řádku oslovuje diváka, ať si představí nějaký obraz.

Andělé létají lehce kolem hezkého letce
Ikarus Enoch Eliáš Apollonius z Thyany
Kol prvního létadla krouží u nebeské brány
Uctivě pouštějí ty jež unáší Svatá Eucharistie
Ty kněze kteří věčně stoupají pozvedajíce hostie
Avion s křídly nesloženými se snáší a klesá
Ty miliony vlaštovek přilétnou na nebesa ⁸

Lazarem nekončí křesťanské, respektive židovské, motivy – nalezneme i jiné postavy z Písma, jako Ikara nebo Eliáše – stejně tak jako odkazy na jiné náboženské motivy (např. Eucharistie či pastýřka v prvním verši básně, aj.) Současníkem Ježíše Nazaretského je právě třeba Apollónios z Tyany, takže básníková inspirace se rozšiřuje i do antických vod. Pokrok moderní techniky místy z básně vystupuje, dnešního diváka už možná tolik neosloví, tehdy se však jednalo o důležité průlomové rostoucího průmyslu. Jiná místa navozují pocit ztráty přirozeného pohledu na svět – jednak kvůli kontrastním, umělým spojením slov s často protichůdným výrazem.

Nějaké nadřazené téma se těžko hledá, přesto jako nejrozšířenější by stálo za to uvést vyjádření různých pocitů – jak příjemných (okouzlenost, veselost, svobodu, radost) – tak i protivných (smutek, nepokoj, neklid). Dále by se dalo uvažovat nad reflexí či ideálem tehdejší doby.

Nezvalův *Edison* ⁶⁷⁹

Vítězslav Nezval byl představitelem poetismu a surrealismu. Věnoval se poezii, próze i dramatu a také překládal básně z francouzštiny.

Název napovídá, že pásmo se jednoznačně inspiruje vědou, vynálezcem žárovky Thomasem Alvou Edisonem. Po stránce formy se dá *Edison* přirovnat k *Pásmu*, Nezval se mu svou básní snažil přiblížit. Chybí interpunkce, na níž jsme zvyklí z většiny textů, přesto se v něm čtenář neztrácí, jelikož se jedná o rýmovanou poezii s pravidelným rytmem. Fantazii ke čtení potřebujeme stejně jako u Apollinaira, využívá ji v téměř každém verši. Dílo se skládá z pěti zpěvů, které se dají přiřadit k nějakým konkrétnějším tématům. Už jen kvůli rozřazení do menších celků nacházíme přehlednější, byť stále velmi volnou, strukturu.

I – suicidaire

Motivem je přízrak pochmurného člověka – hráče a sebevraha, který pronásleduje vypravěče po Praze. Zmiňuje se Most legií, ze kterého skáče stín do Vltavy, metaforicky též Katedrála svatého Víta, Václava a Vojtěcha a poté čtvrť Košíře. Nocí se vrací domů, kam když přijde otevře noviny, v nichž si čte medailon o Edisonovi.

Naše životy jsou truchlivé jak pláč
Jednou k večeru šel z herny
mladý hráč venku sněžilo nad monstrancemi barů
vzduch byl vlhký neboť chýlilo se kjaru
avšak noc se chvěla jako prerie pod údery
hvězdné artilerie ¹⁰

— T. A. Edisonovi — »jenž stvořil víc světél nežli bůh sopek, vynálezci nové epochy, hrdinovi XX. století a všech věků —« bylo věnováno nedělní matinée sólistů Vnohradského divadla, v němž zazněly s jeviště verše oné překrásné básně, již už před několika roky dedikoval Edisonovi »básník a Čech a Evropan« Vítězslav Nezval. »Edison«, tak úžasná báseň, nejzářivější a nejunějnější krystal nové české poesie, byla na Vnohradech inscenována režisérem Stejskalem na jednoduchém jevišti pomocí měnicích se a blyskotajících barevných světél a zářících reflektorů, uprostřed nichž na scéně, s počátku ztopené v temnotě, recitoval sloky Edisona Václav V y d r a syn. Rikal je hlasem mírně zbarveným melancholií, nenásilně a plynule, nechav se unášet jen rytmem slov, a dosáhl účinku právě tou jednoduchostí přednesu, jímž vystupoval víc básník sám, zatím co recitátor ztrácel se v pozadí mezi rozžihajícími se světly. Po přestávce recitovala Anna I b l o v á Nezvalův »Signál času«, báseň stejně mohutnou a stejně mocně podmanivou jako je »Edison«, na nějž Nezval formálně navazuje svou panychidu, otištěnou v příloze nedělních Lidových Novin. Toto matinée, v němž se také ozvala hudba Beethovena, bylo jistě ojedinělou oslavou památky Edisonovy na celém světě: díky těm Nezvalovým veršům, které kdyby byly napsány francouzsky, postačily by z Nezvala udělat básníka, jehož rýmy by se dnes rozeznaly po celém světě. Ale proto, že jsou české, nejsou méně krásnější. škoda jen, nemůžeme si povzdech odpustit i při této příležitosti, že slova češtiny nemají ještě tu plnost zvuku, tu melodičnost a rytmičnost v ústech herců, jako v napsaných slovech básníků. om

Komentář z *Lidových novin* z roku 1931

Přirovnání a metafory se stávají významovým těžištěm, při kterém musí naše mysl aktivně pracovat a spojovat si střípky do většího obrazu, podobně jako u *Pásmu*. Zde jsou však jasnější a místy dokonce naznačují děj – nejedná se už o čistou lyriku, spíše lyricko-epickou báseň.

Bylo tu však něco těžkého co drtí smutek stesk a úzkost z života i smrti
Skláněje se s mostu uviděl jsem stín sebevrahův stín jenž padal do hlubin bylo tu však něco těžkého co pláče
byl to stín a smutek hazardního hráče ¹⁰

Slova „bylo tu však něco ... co drtí ... z života i smrti“ se opakují několikrát nejen v prvním zpěvu (osmkrát), ale i v druhém (dvakrát) a posledním (jednou). Tvoří to dojem refrénu a text se stává hned čtivější. Dochází ovšem časem k proměně od negativních melancholických nálad k radostnému pocitu ze života.

Přirovnání a metafory se stávají významovým těžištěm, při kterém musí naše mysl aktivně pracovat a spojovat si střípky do většího obrazu, podobně jako u Pásma. Zde jsou však jasnější a místy dokonce naznačují děj – nejedná se už o čistou lyriku, spíše lyricko-epickou báseň. Řekl jsem si zapomeň už na stíny otvíraje týden staré noviny kde jsem v pachu novinářské černi tona užel velkou podobiznu Edisona byl tu jeho nejnovější vynález seděl v taláru jak středověký kněz bylo tu však něco krásného co drtí odvaha a radost z života i smrti ¹⁰

Na konci prvního zpěvu se objevuje motiv Edisona, který se staví oproti sebevražednému stínu, jehož vypravěč potkal na cestě domů. Tento kontrast buduje napětí mezi námi čtenáři a slavnou osobností jako je vynálezce Edison. To, že se jedná o nás chápeme z kontextu první sloky, kdy je zmiňováno, že *naše životy jsou truchlivé jak pláč*. Tato slova se opakují v dalších zpěvech – opět efekt rytmu a cykličnosti.

II – jeune Edison

V tomto zpěvu si vypravěč čte a rozvažuje o slavném americkém vědci.

Naše životy jsou strmé jako vrak Jednou k večeru se vracel rychlovlak mezi Kanadou a mezi Michiganem soutěskami které neznám [...] bylo tu však něco krásného co drtí odvaha a radost z života i smrti ¹⁰

Představu země za velkou louží, obecně cestování (viz. [ukázka z IV. zpěvu](#)), můžeme pozorovat jako inspirativní. Tehdy se přeci jen čím dál více svět globalizoval a propojoval. Vše díky technice, která tehdy vznikala.

Já jsem býval také v dětství hrdina já jsem četl také knihy Darvina já jsem si hrál také vážněj' nežli jiní s kyselinou solnou v malé školní skříni s burelem a čpavkem s cívkou rumkorfu proč jsem chtěl však být též hráčem na harfu ¹⁰

Slova jako *kyselina solná, čpavek, burel, Ruhmkorffova cívka* jsou v básnické konotaci nezvyklá, tvoří však dojem, že stejně jako autor tak i tehdejší člověk těmto pojům rozumí a zajímá se o nové vědecké pokroky. Každý přeci chce být *hrdina a číst knihy Darvina*“!

Tomáši tys nebyl mužem métié čet jsi “Analyse melancholie” i tys poznal žalost smutek stesk a lásku v knížkách v Detroit mezi statisíci svazků ¹⁰

Autor jakoby se porovnával s Thomasem Edisonem – vynálezce jej zajisté fascinuje. Kontrast mezi radostnými chvílemi a těmi žalostnými je patrný.

Jednou jsi se náhle vrhl pod kola ani živé duše kolem dokola a už vlečeš chlapce mezi nárazníky zachránils mu život vezmi si mé díky ¹⁰

III – technique

Zde čteme o úžasu autora nad novou technikou, podobně jako jej Apollinaire projevuje v *Pásmu*.

pohleďte jak tisíc lidí klidně žije ne to není práce to je alchymie Malá neděle ach kolik jasných zvonů malá centrála slyš zvonky telefonů ¹⁰

Svět si hraje s vaším ušním bubínkem stáváte se elektrickým pramínkem fonomotory a mechanictí ptáci vzletají až k hvězdám odkud se k vám vrací

Nezval se dotýká fragmentů tehdejší společnosti a i doby, která panovala.

růžence nad mosty velkoměstských řek aureolu pouličních nevěstek věnce nad komíny velkých parolodí slzy které kanou s výšín nad poschodí nad katafalk města které tlumí je nad budovy chrámů staré mumie nad kavárny v nichž jsou plytké duše v dýmu nad zrcátka vín nad jejich věčnou zimu ¹⁰

IV – bonheur

Zde už je patrná změna tónu básně do pozitivního radostiplného čtení. Vrcholí fascinace proměnou světa spolu s lidským myšlením.

Je to úmysl a trochu náhoda stát se presidentem svého národa stát se básníkem jenž předhonil vás všechny stát se skřivánkem jenž ukrad jádro z pecky býti vždycky šťastným hráčem rulety být objevitelem sedmé planety ¹⁰

Hráč už nepředstavuje jen hráč se životem – sebevraha, nýbrž jakéhokoliv člověka. Může být nešťastný jako v prvním zpěvu, nebo objevovat sedmou planetu. Hrou rozumíme metaforu života, kdy se střídají různá životní období, v nichž cítíme celou škálu emocí.

Tisíc jablek spadlo na nos zeměkoule a jen Newton doved těžít ze své boule tisíc lidí mělo epilepsii a jen svatý Pavel uzřel hostii [...] tisíc šilenců již táhlo zámořím a jen Nero doved zapáliti Řím tisíc vynálezů jde k nám za sezonu jenom jeden z nich však byl ten Edisonův [...] jako Kristus v tmách na via Apia jako hledač štěstí v mlhách opia ¹⁰

Inspirace velkými osobnostmi, které dokázali změnit svět. Tento motiv nabírá hloubku tím, že každý se mohl stát Newtonem, kdyby měl zrovna štěstí a byl ve stejné pozici jako byl tehdy Newton, když ho napadla asociace padajícího jablka s gravitací. Známe ale jen toho jednoho Newtona, který nám vysvětlil, proč jablka padají ze stromu.

Stejně jako u Apollinara je zmiňována nějaká historická postava antických dějin – konkrétně Nero. Také Ježíše Krista a hostie nacházíme i v *Pásmu*.

Rozejeli se vám do Brazílie do Japonska země krásných magnolií do Havany umřít tam na malárii ¹⁰

V – vie

Pátý, závěrečný zpěv hrdě ukončuje celé pásmo. Zaměřuje se blíže na postavu vypravěče – pravděpodobně reflexi básníkovy *ega*.

Naše životy jsou těšivé jak smích jednou v noci sedě nad kupou svých knih uviděl jsem náhle v pachu novin tona sních a velkou podobiznu Edisona ¹⁰

Naposledy se setkáváme s Edisonem, protože i ten musí jednoho dne ze světa živých odejít. Narodil o jiných však zanechává svůj odkaz ve formě vynálezů.

přede mnou se chvělo moře světél v dáli pod ním lidé ve svých lůžkách dávno spali avšak noc se chvěla jako prerie pod údery hvězdné artilerie ¹⁰

bylo tu však něco krásného co drtí zapomnění na stesk života i smrti ¹⁰

Motiv všeobecné radosti ze života nehledě na strasti, které jsou též jeho součástí.

Bud'te krásná bud'te smutná dobrou noc zářivější meteorů jejichž moc poznali jsme kdysi vparných nocích světél reflektory stínů zbavené ¹⁰

V dnešním světě mizí dokonce i v noci stíny. Představujeme si kontrast mezi světlem a tmou, hledáme naději do budoucnosti.

a hřebíčkový pach jízdy na světelných křídlech avionů na shledanou kruté slasti Edisonů ¹⁰

Bud'te krásná bud'te krutá dobrý den krasší meteorů slz a přísah žen láska s níž jsme stáli na vrcholku hory sbírajíce hnízda hvězd a meteory na shledanou krasší snů a bludiček už zas natáhnout si na noc budíček pohled' příteli co lidí klidně žije ne to není práce to je poezie ¹⁰

Nejen slavné osobnosti, které něčeho dosáhnou mohou žít klidně a poeticky. I běžní lidé s běžnými cíli se mohou cítit dobře a prožívat svůj život smysluplně.

Naše životy jsou jako noc a den na shledanou hvězdy ptáci ústa žen na shledanou smrti pod kvetoucím hlohem na shledanou sbohem na shledanou sbohem na shledanou dobrou noc a dobrý den dobrou noc sladký sen ¹⁰

Nezval se s čtenářem několikrát důkladně loučí, avšak takový pozdrav naznačuje, že se k básni má ještě někdy (několikrát) vrátit. *Edison* není jednoduchá báseň ke čtení a má svou hloubku. Popisuje lidské motivace, v nichž každý najde spoustu inspirace a donutí ho se zamyslet nad sebou i okolním světem.

Závěr

Zdá se zřejmé, že se Vítězslav Nezval silně inspiroval ve Francii, ke které měl blízko již díky své překladatelské činnosti. *Edison a Pásmo* se k sobě přibližují nejen svými motivy, které představují cestování, nové vynálezy a technika, kontrast mezi světem dnešním a minulým díky historickým postavám a biblickým motivům. Podobnost však můžeme vidět i na straně stylistické – opakování slov, vět a jejich částí, zvláštní tvary slov a neobvyklá slovní spojení. Princip volných asociací se samozřejmě uplatňuje v obou dílech, protože to vyplývá z definice samotného žánru [pásma](#).

Při srovnání se ale obě básně liší svou strukturou. U Apollinaira se těžko hledá společné téma, jako například u jednotlivých zpěvů *Edisona*. Pro čtenáře je rozhodně jednodušší číst Nezvalův text, jenž působí celistvě a může si mezi vágními slovními asociacemi tvořit smysluplnější můstky. Oproti tomu *Pásmo* vyžaduje o to větší zapojení fantazie, čehož odměnou se stává barvitější líčení pocitů, myšlenek a imaginárních představ.

Nelze říct, že by jedno dílo bylo lepší než druhé, neboť jsou obě poměrně odlišná, přestože se jejich styl a motivy prolínají – a to můžeme přisuzovat převážně společnému období vzniku.

1. VŠETULOVÁ, Eva. Stylistické hodnocení překladu. Guillaume Apollinaire: Pásmo, Zvony [online], s. 11, 12. Olomouc, 2010 [cit. 2020-12-10]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/kvvrff/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jitka Úvírová. ↵

2. KONEČNÁ, Zuzana. Estetika avantgardy v díle Guillaumea Apollinaira a Vítězslava Nezvala [online], s. 43. Brno, 2011 [cit. 2020-12-10]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/dz_b1q/. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Blahoslav Rozbořil. ↵ ↵

